

Ігор БРИНДАК

Дуже часто, коли люди описують якусь подію із сьогодення або із недавньої історії, то стараються знайти для неї аналогію у століттях попередніх. Іноді ті аналогії можуть бути вдалимими, а іноді – ні. Про одне таке недоречне порівняння, власне, і йтиме мова у цій публікації. Вже не вперше спостерігаємо тенденцію, коли окремі люди намагаються поставити знак рівності між християнством (передусім – католицизмом) і тоталітаризмом. Як правило, головним аргументом є те, що начебто Церква, подібно до тоталітарних режимів минулого століття, намагається своє вчення насадити будь-яким, навіть силовим засобом.

Оскільки у сьогоденні знайти докази для підтвердження цих тез люди не можуть, то тоді, зазвичай, звертаються до минувшини. Річ ясна, згадують таке явище як інквізиція. Про цю установу у «Живій Воді» писалося вже неодноразово. Загальновідомим фактом є те, що Папа Іван Павло II приніс вибачення за зловживання інквізицією. Тому мова у цій публікації йде не про те, щоб доказувати, що інквізиція – це було щось добре, а про те, наскільки доречно порівнювати її із тоталітарними режимами ХХ століття: нацистським, більшовицьким, полпотівським та ін.

Отож, у більшості друкованих джерел, присвячених інквізиції, і навіть тих, що написані католиками, дуже часто не згадується один важливий факт: інквізиція мала право судити тільки тих осіб, які належали до Католицької Церкви. Дуже вдало у свій час про це висловився англійський філософ і письменник Гілберт Кейт Честертон. «Якщо хтось захотів би висміяти Середньовіччя, то непоганою ілюстрацією була б розповідь про бідолашного християнина, якого могли живцем спалити на багатті через якісь невеликі помилки стосовно «homousion», а в цей же час єврей міг спокійно йти вулицею і відкрито

богохулити, ображаючи Христа і Богородицю (цит. За Гілберт К. Честертон, «Небесна стріла» - Львів: «Свічадо, 2010. Стор. 120)

Тут варто зробити деякі пояснення. Існує думка, що у Середньовіччі зовсім не існувало такого поняття як «релігійна свобода». Насправді воно існувало, але розуміли його інакше, ніж тепер. Тобто вважалося, що стосується ця свобода тільки тих, хто є поза Церквою. Існувало переконання, що таких людей не можна приєднувати до Церкви насильно. Але якщо хтось і належав до Церкви та діяв їй на шкоду, то це прирівнювалося до ситуації, коли громадянин якоїсь держави з цією державою бореться. Тобто прирівнювалося до державної зради. Дехто запитає, а як же тоді бути з Іспанією? Насправді, в Іспанії інквізиція боролася з тими юдеями або мусульманами, які офіційно приймали хрещення, тобто наче ставали католиками, але насправді далі дотримувалися своєї старої релігії. А деякі з них ще й боролися за відновлення арабського панування.

Зрозуміло, що й цей принцип толеранції, про який згадувалося вище, все одно давав приводи для зловживань і тому довго існувати не міг. Але питання полягає в іншому: чи доречним є порівняння тодішніх проблем із тоталітаризмами ХХ століття? Воно могло б бути доречним тільки в такому випадку, якщо, наприклад, НКВД арештовувало б лише членів комуністичної партії або ж гестапо – виключно членів нацистської партії. Зрозуміло, були періоди, коли вони переслідували також і своїх. Але крім них – завжди велике число тих, хто ніколи до цих партій не належав.

Друга різниця полягає в тому, що інквізиція, при всій її суворості, а іноді – визнаймо чесно – жорстокості, все ж не розправлялася зі своїми противниками без суду. Чого знову ж таки не можна сказати про тоталітарні режими, згадані вище. Згадаймо хоча б тільки масові розстріли у в'язницях Західної України при відступі Червоної Армії у червні 1941 року. Для більшості страчених тоді в'язнів не було навіть натяку на суд. Так само не було ніякого суду над тими людьми, яких знищили есесівці в Бабиному Яру під Києвом. Цих два факти мали місце на території нашої держави. В інших місцях світу їх також можна назбирати достатньо.

Третя різниця. Тут для її розуміння потрібно застосувати аналогію. Усім відомо про існування кріпосного права в царській Росії. Так ось, до 1797 року кріпак мав працювати на панщині стільки, скільки вирішить його поміщик. Але вже у 1797 році цар Павло I видав указ, згідно з яким панщина не могла перевищувати три дні на тиждень, а також не могла бути у неділю. Зрозуміло, після того указу кріпосне право не стало відразу для селян благом. Але, погодьмось, три дні – це краще, ніж шість чи сім на тиждень, як часто бувало. Тому однозначно історики позитивно оцінюють указ Павла I. Тепер

повернемось до інквізиції. Зрозуміло, у світлі сучасної правової системи вона може вважатися як дикість. Але в контексті тодішнього часу вона все-таки була кроком уперед. Щоб не бути голослівним, наведу одну цитату: «Перед початком слідства обвинуваченому пропонували скласти перелік його особистих ворогів, які могли б з мотивів помсти давати проти нього неправдиві свідчення. Якщо серед імен траплялося ім'я донощика чи свідка, то їхні свідчення втрачали силу». Найдивнішим є те, що ця цитата є взята з радянської атеїстичної книжки, а конкретніше – Й. Р. Григулевич, «Инквизиция» - Издательство политической литературы. - Москва, 1976, - стор. 121). У самому вступі автор визнав, що писав її з метою показати, якою страшною була інквізиція. Однак наведена вище цитата показує щось цілком протилежне. До речі, подібного принципу немає і в сучасному праві. А якщо брати, наприклад, сталінську правову систему, то вона все ж була кроком назад у порівнянні із правовою системою дореволюційної Росії. Так само, зрештою, як і гітлерівська була кроком назад, якщо порівнювати її з правовою системою Ваймарської республіки.

Однак, дехто запитав, чому ж тоді під час інквізиції був такий низький відсоток виправдовувань вироків? Так, насправді, у багатьох книжках є ствердження саме такого характеру. Але при цьому ніколи не подається, яким дійсно був відсоток отих вироків. А якщо реально подивитися на цифри, то картина виглядає іншою, ніж прийнято вважати. Наприклад, 1323 рік. Великий інквізитор Франції Бернард Гі видає книгу, яка називалася «Практика». З одного боку, це був посібник для наступних поколінь інквізиторів, а з іншого боку – Бернард Гі подав у книзі звіт про свою діяльність. Отож, про що ми дізнаємося з «Практики»? З 1308 по 1323 рік трибунали, підпорядковані Бернарду Гі, винесли 930 вироків. З них 42 закінчилися смертною карою, 307 – ув'язненням, 1 – депортацією, 2 – тілесними покараннями, 40 – втекло, 139 – виправдано, 69 – померли, решта отримала церковні покути, такі як: відмовити приписані молитви, вислухати проповідь, взяти участь у богослужінні або паломництві і т.д.» (див. Daniel Olszewski, Zagadnienie sredniowiecznej tolerancji – inkwizycja Problemy wspolczesnego Kosciola KUL. - Lublin, 1997. - str/ 321-322). Про 69 померлих, згаданих у «Практиці», хтось може подумати, що вони померли під час слідства. Насправді, це не обов'язково так. Просто тодішні закони стосовно злочинів проти віри зобов'язували провести розслідування над тою особою, яка давно померла. Так, наприклад, предтеча англійського протестантизму Джон Віклеф помер у 1389 році власною смертю. Але його справу розглядали на соборі у Констанці (1414-1418). Однак в цьому випадку найбільш цікавим є число виправдовувальних вироків – 139. Це майже 15%. Цей відсоток є великим навіть для нашого часу. А може в офіційних книжках інквізитори приховували реальні цифри? Деякі історики у свій час дотримувались такої думки. Однак Папа Іван Павло II, ще перед тим, як приносити офіційне вибачення за гріхи Церкви, усі документи, пов'язані з інквізицією, зробив доступними для істориків. І дослідження цих документів показало, що реальна статистика не відрізнялася від того, що написано в «Практиці». Більше того, протягом наступних століть число смертних вироків ставало меншим, а виправдовувальних – більшим. Про це конкретніше див. Отец Андрей Кураев, «Инквизиция. Просто статистика» www.pravmir.ru/inkvizitsija-prosto-statistika). До речі, автор публікації – російський православний богослов. У світлі вищевказаного, стає

зрозумілим, що всілякі «мільони жертв інквізиції», про які часами пишуть в антиклерикальній літературі, є просто виссані з пальця.

І нарешті – четверта різниця. Якщо ви колись відвідаєте Ватикан, то обов'язково побачите знамениту фреску Мікеланджело Буонаротті «Страшний суд». Це відомий шедевр світового значення, про який усі чули, але не всі знають про деякі деталі. Зокрема – про те, що серед осіб, яких митець на своєму творі помістив у пеклі, є також папи, кардинали, деякі інші церковні достойники. То скажіть, чи могли радянські достойники дозволити розписати інтер'єр московського кремля так, щоб, скажімо, частина тодішнього політичного істеблшменту була представлена в'язнями ГУЛАГу. Не забуваймо, що великий італійський митець, один із найбільш яскравих представників епохи Ренесансу, виконував фрески на замовлення римських понтифіків.

«Страшний суд» – це не документ з таємного архіву. Кожний, хто бажає, може побачити оригінал або ж принаймні репродукцію. А зображення на ній не тільки виявляє різницю між Церквою і тоталітаризмом, але показує також і те, що, не зважаючи на усі проблеми, які були у Церкві в минулому, поняття свободи ніколи не зникало.

Ігор БРИНДАК Про одне не зовсім доречне порівняння//“Жива вода” № 9-10 2015